

УДК 811.161.2'27(091)

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І КУЛЬТУРА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР

Лідія Гнатюк

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
бульвар Тараса Шевченка, 14, Київ, 01601, Україна
lidahnatjuk@bigmir.net*

У статті розглянуто питання взаємозв'язку національної ідентичності та мовного складника культури історичної пам'яті українців крізь призму історії української літературної мови, передусім проблеми співвідношення старої української літературної мови і нової української літературної мови з урахуванням змін у мовній свідомості українців упродовж століть. Показано, що нерозуміння сучасниками ключових віх розвитку літературної мови, оцінка ними архаїчних лексем із позиції мовної свідомості сучасного українця, а не реконструйованої мовної свідомості попередніх епох призводить до неправильного трактування важливих явищ історії української культури, зокрема специфіки розвитку української літературної мови, а також процесів становлення національної ідентичності.

Ключові слова: національна ідентичність, мова, мовна свідомість, мовна політика, культура історичної пам'яті, стара українська літературна мова, нова українська літературна мова.

Найважливішими складниками національної ідентичності, як відомо, є етномовний, історичний, культурний, релігійний, соціально-економічний та політичний [1: 41]. Роль мови у формуванні ідентичності вже була об'єктом уваги українських та зарубіжних лінгвістів [2; 3; 4; 5; 6 та ін]. Природно, що мовний та історичний складники національної ідентичності тісно пов'язані. Історичний складник національної ідентичності ґрунтується не лише на спільній історії, а й на пам'яті про неї, яка в широкому розумінні включає і пам'ять про історію своєї культури та історію рідної мови.

Історичну пам'ять розуміють як сукупність знань і масових уявлень соціуму про спільне минуле. За слушним зауваженням О. Ткаченка, позбавлення народу історичної пам'яті – один із наймогутніших засобів прищепити національний нігілізм [4: 170]. Дослідник стверджує, що “культ історії характеризує конструктивну ментальність народів, що відроджуються й оживають. “Антикульт” історії типовий для народів, які вироджуються й вимирають” [4: 174]. Прикметно, що в сучасному німецькому літературознавстві і соціології вже кілька десятиліть для аналізу проблем, пов'язаних з історичною пам'яттю, використовують термін *geschichtsloses Bewusstsein* на позначення “безісторичної” свідомості частини представників соціуму [7; 8; 9]. “Безісторична” свідомість властива й частині українського соціуму.

Відродження історичної пам'яті – важлива умова формування національного культурного простору, на що вже звертали увагу мовознавці [10: 71]. Особливої ваги набувають питання культури історичної пам'яті [11; 12]. Виховання культури історичної пам'яті українців є важливою передумовою усвідомлення ними своєї національної ідентичності, зокрема й через слово як засіб її утвердження і спосіб її виявлення.

Мета пропонованої статті – показати взаємозв'язок національної ідентичності та мовного складника культури історичної пам'яті українців крізь призму історії української літературної мови, передусім проблеми співвідношення старої української літературної мови і нової української літературної мови. Завдання: 1) окреслити проблеми, які

спричиняють викривлене уявлення про національну ідентичність, зокрема в її мовному вияві; 2) показати “українськість” архаїчних елементів староукраїнської літературної мови, які мовною свідомістю сучасного українця сприймаються не як елементи своєї національної ідентичності в діяхронічному вимірі, а як елементи російської мови.

У статті використано методи історико-лінгвістичного аналізу й опису, а також розроблений і апробований автором статті метод реконструкції мовної свідомості.

1. Мовний складник виховання культури історичної пам'яті українців як передумова уникнення хибних уявлень про національну ідентичність

До цього часу державна мовна політика не сприяє вихованню культури історичної пам'яті українців. Чимало наших співвітчизників не мають елементарних знань з історії своєї культури взагалі й історії мови зокрема, поширення яких і має бути одним із завдань державної політики в галузі української мови й важливим компонентом змісту освіти.

Прикро, що ми й досі час від часу натрапляємо на твердження, що літературну мову для українців створив Тарас Шевченко. Наприклад, диктант для ДПА (державної підсумкової атестації) в 9-му класі у 2013 р. мав назву “Шевченко – основоположник українського письменства” (*Освітній портал, 15.04.2013*). Щоправда, в самому тексті диктанту зауважено: “Тарас Григорович Шевченко мав сильних попередників у вітчизняній літературі, але незважаючи на це, він став її справжнім основоположником. Річ не тільки в тому, що в поетичній творчості Шевченка заграла всіма тонами жива, звучна й ніжна українська мова. Шевченка вважають основоположником нової української літературної мови, бо йому вдалося, поєднавши книжні, народнописані, фольклорні, діалектні елементи з живою розмовною мовою, утвердити в літературі норми їх використання”. Отже, назва диктанту вступає в суперечність із самим текстом; її, напевно, дали люди, далекі від філології. Проте саме названий заголовок формує в учнів абсолютно хибне уявлення про історію нашої культури в цілому й письменства зокрема.

Розміщена в Інтернеті стаття *Анатолія Ковальчука*, голови Бориспільського об'єднання Всеукраїнського товариства “Просвіта” ім. Тараса Шевченка, має назву “Тарас Шевченко – творець літературної мови” (*газета “Ринок Бориспіль”, 07.03.2014*). На сайті вищого професійного училища № 3 м. Мукачєвого читаємо: “Батьком української літературної мови вважаємо Тараса Григоровича Шевченка. Уперше у творах Шевченка українська мова забриніла величезною силою” (*Вище професійне училище № 3, м. Мукачєво, 28.11.2013, сайт*).

На сайті ж Харківського національного аграрного університету натрапляємо на статтю з назвою “Основоположник української літературної мови: до 245-річчя від дня народження І. Котляревського” (*Сайт ХНАУ, 24.09.2014*). Її виставили для студентів головний бібліограф вишу та завідувач сектора рідкісних і цінних видань.

Через наведені вище твердження в частини читацької аудиторії, передусім учнів та студентів, формується думка, що до Шевченка чи Котляревського літературної мови і навіть письменства в українців не існувало! Наче про цю ситуацію сказав у своїй статті “Українська мова. Її початки, розвиток та характеристичні прикмети” ще 1933 р. С. Смаль-Стоцький: “І ми повірили чужинцям на слово, ми повірили, що аж з “Енеїдою” Котляревського ми на світ народилися та що все, що перед тим у нас було, була мертвечина, був страшний занепад” [13: 3–4].

Автори цитованих вище текстів зовсім не розрізняють понять “стара українська літературна мова” і “нова українська літературна мова”. Відомо, що Тарас Шевченко – основоположник нової української літературної мови, зачинателем якої вважають Івана Котляревського з його “Енеїдою”, а до того в старій Україні XIV–XVIII ст. існувала потужна літературно-писемна традиція. Староукраїнська літературна мова (в обох її різно-

видах) була і для її продуцентів, і для її реципієнтів також українською з погляду тогочасної мовної свідомості. Прикметною особливістю староукраїнської літературної мови, передусім її слов'яноруського (слов'яноукраїнського) різновиду, був її церковнослов'янський складник, який проте церковнослов'янським був генетично, а функціонально вже став українським – своїм, рідним. Тим чи тим різновидом староукраїнської літературної мови писали Мелетій Смотрицький, Петро Могила, Іван Вишенський, Іоаникій Галатовський, Іван Некрашевич, Григорій Сковорода та багато інших. Їхню “українськість” не можна оцінювати з погляду мовної свідомості сучасної українськомовної людини.

Прикрої помилки припускається і німецький літературознавець Вальтер Кошмаль у своїй монографії “Taras Ševčenko. Die vergessene Dichter-Ikone” [14]. Окремий розділ у цій загалом цікавій літературознавчій праці присвячено мові Шевченка. Якого висновку доходить учений? Цитую: “Ševčenko steht nicht nur am Anfang der Literatur, sondern auch der ukrainischen Schriftsprache” [14: 243]. Ще гірше в перекладі резюме українською: “Шевченко стоїть не тільки на початку літератури, але й на початку української писемності...” [14: 252]. Отже, і на німецькомовних теренах шириться міф, що до Шевченка в українців не було літературної мови. З такою ситуацією не можна миритися, її потрібно виправляти.

2. Мовна глибина історичної пам'яті як передумова усвідомлення специфіки національної ідентичності

Окремі давні слова можуть сприйматися як форми російської літературної мови (а не явища староукраїнської літературної мови), оскільки вони продовжують уживатися в сучасній російській літературній мові. Вона успадкувала ту саму книжну основу, на якій до кінця XVIII століття розвивалася і слов'яноруська (слов'яноукраїнська) мова – один із різновидів староукраїнської літературної мови. У сучасній українській літературній мові такі лексеми були витіснені синонімами з арсеналу передусім народнорозмовного мовлення.

Мовна свідомість нашого предка-українця істотно відрізнялася від мовної свідомості сучасної українськомовної людини. Сліди цієї давньої мовної свідомості зберегли українські діалекти, передусім південно-західні, у яких й досі функціонують давні мовні форми. Покажемо це на прикладі кількох архаїчних українських лексем, які сучасний українець не одразу визнає своїми. Вони здавна побутували на українських землях і, звісно ж, були українськими для мовної свідомості тогочасних українців.

Воздух. Це слово було сконструйоване старослов'янськими книжниками в другій половині IX ст. і перейшло потім не лише в церковнослов'янську та давньоукраїнську (давньоруську) літературні мови, а й у розмовну мову. Упродовж століть воно було для українця функціонально українським, широко вживалося в староукраїнській літературній мові XIV–XVIII ст. У XIX ст. для галичан воно все ще залишалося українським. Наприклад, у “Малоруско-німецькому словарі” Є. Желехівського та С. Недільського в реєстровій частині наведено *вóздух, воздухóвий, воздухóвина, воздухóвинний, воздухоплáв, воздухоплáвец, воздóуинный* (МНС, т. I, с. 116). Ці лексеми з погляду сучасної мовної свідомості українськомовної людини не сприймаються як українські, проте вони були такими для українців минулих епох. У “Словарі чужих слів” З. Кузелі і М. Чайковського (Чернівці, 1910), який, за оцінкою самого З. Кузелі, має “чисто українську марку” (СЧС, с. 4) (зауважимо, що таку оцінку дано з погляду лінгвістичної свідомості відомого мовознавця того часу), як відповідник до *аер* наведено *повітре, воздух* (СЧС, с. 7), а низку композитів із першим компонентом *аер-* витлумачено через *воздух* та похідні: *аеробат – такий, що літає по воздуху; аерографія – опис воздуха; аерольогія – наука про воздух; аерометер – прилад до міряня воздуха; аеронавт – воздухоплавец; аеронавтика – наука про воздухоплавание; аероплян – машина до літання у воздуху; аеростатика – наука про равновесу воздуха; аерофобія – нервовий страх перед (зимним) воздухом* (СЧС, с. 7–8); *бальон –*

гумова куля, наповнена воздухом; воздушний корабель (СЧС, с. 35) тощо. Усього лексему *воздух* ужито для тлумачення запозичених слів 32 рази, тоді як *повітря* – лише двічі, а похідних від нього не зафіксовано.

Один із персонажів роману В. Барки “Жовтий князь”, дідусь-селянин, розмірковуючи про звіра зла, говорить: “Він не в пеклі: там горяч і туди вкинуть його в судний день. Тепер же ширяє під небесами – у *воздусі*, так названо простір між небесами і земним світом, інший простір, ніж повітряний і зірковий” (Б., с. 93). Письменник показує, що слово *воздух* для мовця є стилістично значущим, елементом небуденного світу.

Воздух і досі побутує в закарпатських говірках, є органічним складником мовної картини світу героїв творів лауреата Шевченківської премії Мирослава Дочинця, який народився на Закарпатті. Ось приклади з його роману “Мафтей”: “Палицею сік *воздух* і грізно гиркав щось незв’язне” (ДМ, с. 27); “І сам дихаю з конем в одну міру... Доки не стаємо одним – я, кінь і *воздух*” (ДМ, с. 54); “Є кілька днів у передлітті, коли все цвіте водночас: і трава, і дерева, і вода, і навіть *воздух*” (ДМ, с. 92); “Крові було стільки, що у *воздусі* пахло залізом” (ДМ, с. 94); “...прив’язав до ноги тонку шворку. Нею підтягувався, аби вхопити *воздуха*” (ДМ, с. 108); “Старшина сперся на стігу й уривчасто хапав *воздух*, як плотвиця, викинута на берег” (ДМ, с. 120). Уживання цієї лексеми за відсутності *повітря* спостерігаємо і в романі “Криничар” названого автора: “Що я знав робити: набрав повні груди *воздуху* і заревів, як полонинський ведмідь” (ДК, с. 107); “Так вода і *воздух* не заважають сонячному промінню” (ДК, с. 152). “Чи є щось таке, що ви не змогли б намалювати?” – спитав я його. “С. *Воздух*. Він нас живить, гріє, холодить, дає нам звуки, помагає рухатися, а барви своєї не має. Хоча сам барвить увесь довколишній світ”. Я обертав очима, і справді – все видів, крім *воздуха*. “Наші очі, Френку, брешуть. Все не так, як ми видимо. Трава не зелена, небо не синє, сажка не чорна, полотно не біле. Це так видять через *воздух* наші чоловічки в очах. Маленькі скалочки, що відбивають сонце. Я муштрую очі, аби протяти цю пелену і взріти все так, як є насправді. Тому я виджу світ переломленим, – таким, як очеретина у воді. Вода ліпше нам показує, ніж *воздух*, бо ми й самі з води” (ДК, с. 62).

Звізда. Ця лексема праслов’янського походження (з кореневим *ѣ) функціонувала ще в першій літературно-писемній мові слов’ян, потім – у церковнослов’янській і давньоукраїнській (давньоруській) мовах, пізніше була органічним елементом староукраїнської літературно-писемної традиції XIV–XVIII ст. ∴ у слові зв.:зда в староукраїнський період вимовлявся як [i]. Лексему засвідчено в “Малоруско-німецькому словарі” Є. Желехівського та С. Недільського (МНС, т. 1, с. 288). В уже згаданому словнику З. Кузелі та М. Чайковського (Чернівці, 1910) для пояснення запозичених слів часто вживається *звізда*, а також похідне *звізданий* за відсутності *зірка*, *зоряний*: *азімут* – кут, який замикає південник якоїсь *звізди* (СЧС, с. 8); *астральний* – *звізданий* (СЧС, с. 28); *астрогнозія* – пізнання *звізд* і *звізданих груп*; *астролябія* – прилад до міряня положення *звізд* та їх рухів; *астрольог* – той, що ворожить будучність із *звізд*; *астрольогія* – наука про вплив *звізд* на людську долю; *астрометер* – прилад до міряня висоти *звізд*; *астрофотографія* – *фотографія звізд* (СЧС, с. 28–29); *маг* – *звіздочот* (СЧС, с. 189) тощо.

Лексему *звізда* в значенні ‘зірка’ з позначкою “діалектне”, а також похідні *звіздар* з позначкою “застаріле” той, хто займається ворожінням на планетах і зірках, пророкує’, *звіздини* з позначкою “етнографічне” традиційне торжество на честь новонародженого’, *звізданий* з позначкою “діалектне” ‘зоряний’ та ін. зафіксував 11-томний “Словник української мови” (СУМ, т. III, с. 481). Сучасний “Словник української мови” за ред. В. Жайворонка наводить лексему *звізда* у двох значеннях: 1. з позначкою “традиційно-народне” ‘зірка’; 2. з позначкою “термін етнографії” ‘атрибут колядницького спорядження в різдвяних обрядодіях’ (Ж. 357). У цьому ж словнику зафіксовано й похідні *звіздар*, *звіздини* (Ж. 357) із позначкою “традиційно-народне” з тією самою семантикою, що й в одинадцятитомнику. Проте

сучасна мовна практика засвідчує й інше значення лексеми *звіздар* 'людина, яка несе зірку для колядування': "У Львові сьогодні – свято Вифлеємської зірки. Традиційно тут відбувається парад *звіздарів* – людей, які носять справжні витвори мистецтва. < > *Звіздарі* традиційно рушають ходою через усе місто. І колядують" (Телеканал новин "24". 8 січня 2016).

Лексема *звізда* є невід'ємним елементом мовного світу Мирослава Дочинця та героїв його романів "Мафтей" і "Криничар": "І *звізди* в небі танцювали на холод" (ДМ, с. 16); "На папороті горового спаду лягли срібні мерехти *звізд* – і душа моя стала на місце" (ДМ, с. 43); "Там небо так низько, що *звізди* кострубатять волосся" (ДМ, с. 71); "Скло і сіль – з-під одної гори. Гори, над якою зійшла *звізда* мого кохання" (ДМ, с. 102); "*Звізда* падає в бездонне плесо ночі..." (ДК, с. 90); "...вночі місяць і *звізди* їм підсвічували. Малий рахував ті *звізди*, бо більше рахувати не було що" (ДК, с. 129). В останньому зі згаданих романів натрапляємо й на похідні: *звіздар*: "...я привіз нові дзвони з Дрогобича, з отчизни *звіздаря* Юрка Котермака..." (ДК, с. 97); *звіздиця*: "...Моя крихітна вожата *звіздиця* розплилася в небі, коли я ступив на поріг" (ДК, с. 130); *звіздатий*: "Та моє замилування чомусь викликала інша ліпнина майстра – візочки, коліщата, звірята і *звіздати* квітки" (ДК, с. 93). Лише зрідка в цьому романі засвідчено *зорі*: "...вночі через дірки видко *зорі* в небі" (ДК, с. 287).

Побіда. Ця лексема праслов'янського походження (з кореневим *ѣ) функціонувала ще в старослов'янській мові, потім – у церковнослов'янській і давньоукраїнській (давньоруській) мовах, згодом була органічним компонентом староукраїнської літературної мови XIV–XVIII ст. Давній .: у слові *поб.:да* в староукраїнський період вимовлявся як [i]. Лексему *побіда* вживав Д. Чижевський: "...повна *побіда* барока – утворення київської школи" (Ч., с. 273). Відомий літературознавець О. Мишанич, який готував до друку вибрані праці Д. Чижевського, що вийшли під назвою "Українське літературне бароко", не наважився виправити свого видатного колегу, для якого *побіда* було українським словом.

У молитві героїні роману "Мафтей" також зафіксовано цей архаїчний елемент: "Спиридоне, незлобивості лелійнику, і Никодиме-подібоїмцю, обидва проскурники святі..." (ДМ, с. 187). У народі й досі шанують *Георгія-побідоносця*, а не *перемогоносця*.

До лексем, які століттями вживалися в староукраїнській літературно-писемній традиції, а нині здаються елементами російської мови, належать також *бедро*, *брюхо*, *бодрий*, *будто*, *везде*, *вещ*, *время*, *всегда*, *вторий*, *год*, *город* 'місто', *деньги*, *дурак*, *д.:ланіє*, *есмі*, *д.:лать*, *желати*, *желудок*, *жизнь*, *или*, *источник*, *каждый*, *когда*, *куда*, *ложь*, *любезный*, *л.:карство*, *первий*, *лучше*, *мысль*, *много*, *нелзя*, *нужний*, *облак*, *пожар*, *покой*, *польза*, *помощь*, *пословица*, *посл.:т*, *сюда*, *тел.:га*, *тишина*, *туда*, *тыква*, *ум*, *хотя* 'хоча', *язык* 'мова' та багато ін. Наведені лексеми є беззаперечним надбанням староукраїнської книжної традиції, вони засвідчені в староукраїнських пам'ятках задовго до приєднання України до Росії в 1654 р. Вимовлялися вони по-українськи: .: у переважній більшості випадків як [i], *и*, *ы* як [и], приголосні перед [е] не пом'якшувалися, окремі лексеми мали наголос, відмінний від того, який мають їхні відповідники в сучасній російській мові (докладніше див. 15: 183–211).

Отже, наведені лексеми, які з погляду мовної свідомості сучасного українця здаються неукраїнськими, насправді мають дуже давню традицію вживання і в староукраїнській літературній мові, і в розмовному мовленні. Сучасний українець має усвідомити, що це – архаїзми, сліди минулої літературно-писемної традиції, а не елементи російської мови. У протилежному випадку може скластися хибне (зазвичай меншовартісне) уявлення про національну ідентичність.

Висновки

Культура історичної пам'яті українця в її мовному вимірі тісно пов'язана з національною ідентичністю. Кожен освічений українець повинен мати уявлення про станов-

лення і розвиток української мови та української літературної мови, розрізняти ці поняття, розуміти відмінність між старою українською літературною мовою та новою українською літературною мовою. Чимало слів, які мовною свідомістю сучасної українськомовної людини сприймаються як неукраїнські (російські), насправді мали тривалу традицію використання у староукраїнський період (не лише у книжних мовах, а й у народнорозмовному мовленні) і дотепер уживаються в українських діалектах. Це той варіативний складник мовної свідомості українців, від якого не можна відрікатися, кваліфікуючи відповідні лексеми з позицій сучасної мовної свідомості як російські чи суржикові. Не варто “зросійшувати” те, що століттями було українським. Виховання культури історичної пам’яті українців, яке повинно стати важливим компонентом змісту освіти і державної мовної політики, має передбачати вміння наших сучасників підходити до мовних явищ минулого з позицій тогочасної мовної свідомості, що сприятиме глибшому розумінню специфіки національної ідентичності.

1. *Чередниченко О.* Національно-мовна ідентичність у глобальному світі / Олександр Чередниченко // Екологія мови і мовна політика в сучасному суспільстві : Зб. наук. праць. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2012. – С. 40–50.
2. *Гончарова М.* Роль мови у формуванні різновидів ідентичностей / Марія Гончарова // Мова і суспільство. – Вип. 6. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. – С. 60–69.
3. *Демиденко О.* Національна ідентичність: лінгвосеміотичний аспект / Ольга Демиденко // Мова і суспільство. – Вип. 6. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. – С. 70–75.
4. *Ткаченко О.Б.* Мова і національна ментальність (спроба сучасного синтезу) / Орест Ткаченко. – К. : Грамота, 2006. – 240 с.
5. *Черниш Н.* Мова та ідентичність у сучасному світі / Наталія Черниш // Мова і суспільство. – Вип. 3. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2012. – С. 13–21.
6. *Вендина Т.И.* Язык как форма реализации культурной идентичности / Т.И. Вендина // Культура сквозь призму идентичности. – М. : Индрик, 2006. – С. 42–58.
7. *Shikida I.* Historisches Gedächtnis und nationale Identität im Werk von Botho Strauß: Geschichtsloses Bewusstsein? / Irena Shikida // AugenBlicke: multiperspektivischer Zugang zum Werk von Botho Strauß. – Würzburg : Königshausen & Neumann, 2013. – S. 170–196.
8. *Prokop D.* Medienprodukte : Zugänge – Verfahren – Kritik / Dieter Prokop. – Tübingen : Narr, 1981. – S. 28.
9. *Bublitz H.* Erkenntnis Sozialstrukturen der Moderne : Theoriebildung als Lernprozeß kollektiver Erfahrungen / Hannelore Bublitz. – Opladen : Westdeutscher Verlag, 1992. – S. 123.
10. *Масенко Л.* Радянська спадщина в мовній політиці України / Лариса Масенко // Екологія мови і мовна політика в сучасному суспільстві : Зб. наук. праць. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2012. – С. 65–72.
11. *Культура історичної пам’яті: європейський та український досвід* / [Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін.]; за загальною ред. Ю. Шаповала. – К. : ІПНЕНД, 2013. – 600 с.
12. *Розен Й.* Нові шляхи історичного мислення / Й. Розен. Переклав з нім. В. Кам’янець. – Львів : Літопис, 2010. – 358 с.
13. *Смаль-Стоцький С.* Українська мова. Її початки, розвиток та характеристичні прикмети. Відбитка з “Дзвонів”. – Львів, 1933. – 14 с.
14. *Koschmal W.* “Taras Ševčenko. Die vergessene Dichter-Ikone” / Walter Koschmal. – München – Berlin : Verlag Otto Sagner, 2014. – 267 S.
15. *Гнатюк Л.П.* Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції / Л.П. Гнатюк. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2010. – 446 с.

Список скорочень

- Б Барка В. Жовтий князь : роман / Василь Барка. – К. : Дніпро, 1991. – 265 с.
 ДМ Дочинець М. Мафтей / Мирослав Дочинець. – Мукачево : Карпатська вежа, 2016. – 352 с.
 ДК Дочинець М. Криничар / Мирослав Дочинець. – Мукачево : Карпатська вежа, 2016. – 331 с.
 Ж Словник української мови / відп. ред. В.В. Жайворонок. – К. : Просвіта, 2012. – 1316 с.

- МНС Малоруско-німецький словар : у 2 т. / уложив Євгеній Желеховский і Софрон Недільский. – Львів : з друк. т-ва ім. Шевченка, 1886. – Т. 1. – 608 с.; 1886. – Т. 2. – 528 с.
- СУМ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР; редкол. : І. К. Білодід [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
- СЧС Кузеля З. Словар чужих слів : 12 000 слів чужого походження в укр. мові / зібрали З. Кузеля, М. Чайковський; зредагував З. Кузеля. – Чернівці : з друк. т-ва “Рус. рада” під зарядом І. Захарка, 1910. – VII, 368 с.
- Ч Чижевський Д. Українське літературне бароко : вибрані праці з давньої літератури / Д. Чижевський. – К. : Обереги, 2003. – 576 с.

NATIONAL IDENTITY AND CULTURE OF HISTORICAL MEMORY: LINGUISTIC DIMENSION

Lidiia Hnatiuk

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
bul. Tarasa Shevchenko 14, Kyiv, 01601, Ukraine
lidahnatjuk@bigmir.net*

The article deals with the problem of relationship between national identity and language component of historical memory culture of Ukrainians in the light of Ukrainian literary language history. Additionally, it considers the correlation between Old Ukrainian literary language and New Ukrainian literary language in the context of changes in language awareness of Ukrainians throughout centuries. The problem is topical, yet poorly studied in Ukrainian linguistics, which explains its novelty.

The paper focuses on the reasons that cause a false idea of national identity, specifically in its language aspect. A failure to differentiate the concepts of “Ukrainian language” and “Ukrainian literary language”, as well as “Old Ukrainian literary language” and “New Ukrainian literary language”, brought a misconception to a certain part of readership. In particular, a certain part of pupils and students believe that Ukrainians did not have their literary language or literature prior to Shevchenko or Kotliarevskyi. The language of authors of the 14th-18th centuries cannot be estimated in terms of language awareness of a modern Ukrainian-speaking person.

The paper describes the Ukrainian character of archaic elements of Old Ukrainian literary language, which are perceived by language awareness as the elements of the Russian language rather than the elements of its national identity in the diachronic dimension. This might give a wrong (usually second-rate) idea of national identity. However, in reality these elements (*воздух, звезда, победа*, etc.) in the corresponding phonetic design continue to coexist in modern Russian literary language which inherited the same bookish basis on which Slavonic Ukrainian language – one of the varieties of Old Ukrainian language – was developing up to the end of the 18th century. This variable component of language awareness of Ukrainians changed after the 18th century, though it should not be neglected by assessing the corresponding lexemes from the standpoint of modern language awareness as being Russian or surzhyk. In modern Ukrainian literary language, these lexemes were displaced by synonyms mainly from the folk speech.

The present work emphasizes that Ukrainians tend to misconceive key periods of Ukrainian literary language and assess archaic lexemes from the viewpoint of language awareness of a modern Ukrainian person rather than from the viewpoint of reconstructed language awareness of Ukrainians of previous eras – all that leads to a wrong interpretation of important events of the history of Ukrainian culture and the processes of national identity in the diachronic dimension. It is expected that the development of the culture of historical memory and ability to approach linguistic phenomena of the past from the standpoint of contemporary language awareness will contribute to a better understanding of national identity.

Spreading the knowledge on the history of culture and, in particular, the history of language has to be one of the objectives of state policy in the realm of Ukrainian language and an important component of the curriculum.

The author applies methods of description, historical and linguistic analysis, as well as her own method of reconstruction of language awareness.

Key words: national identity, language, language awareness, language policy, culture of historical memory, Old Ukrainian literary language, New Ukrainian literary language.

Стаття надійшла до редколегії 7 листопада 2016 року
Прийнята до друку 16 грудня 2016 року